

פשר הקורבן

הקרבנות של בעלי חיים היא אחד היסודות הקשים ביותר בתורה ובאורח החיים שהיא מתווה. קשה להבינם, מכיוון שהיהודים והיהדות שורדים כבר כמעט אלפיים שנה בלי קורבנות. עוד בימי בית ראשון רבים מהנביאים הגדולים היו ביקורתיים כלפי הקורבנות, ונבואת ירמיהו מהפטרת פרשת צו היא דוגמה בולטת לכך.¹ איש מן הנביאים לא שאף לבטל את הקורבנות, אך הם מתחו ביקורת חמורה על האנשים שהקריבו אותם בעודם משעבדים ומנצלים בני אדם אחרים. בייחוד הרגיזה את הנביאים – ואת הקב"ה, שהם דיברו בשמו – התפיסה כאילו הקורבנות הם מין שוחזר: המחשבה שאם ניתן לאלוהים מתנה נדיבה מספיק, הוא ימרק את פשעינו. תפיסה זו רחוקה מהיהדות כרחוק מזרח ממערב.

הקורבנות, וכמוהם גם המלוכה, לא היו בימי קדם מן התופעות הייחודיות לעם ישראל. בכל דת בימים ההם, בכל פולחן ובכל כת, היו מזבחות וקורבנות. מפליא לראות באיזו פשטות וקלות הצליחו חכמינו למצוא לקורבנות תחליפים, ובראשם שלושה: התפילה, הלימוד והצדקה. התפילה, בייחוד תפילות שחרית, מנחה ומוסף, תופסת את מקומם של קורבנות התמיד וקורבנות המוסף הקבועים; מי שלומד את דיני הקורבנות מעלה עליו הכתוב כאילו הקריבם בעצמו; והנותן צדקה מקריב

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

כביכול קורבן כספי, המהווה הצהרה כי כל מה שיש לנו שייך בעצם לה'.

וכך, אף כי אנו מתפללים מדי יום לבניין המקדש ולהשבת עבודתו, עיקרון הקורבן עצמו נותר קשה להבנה. תיאוריות רבות הוצעו בידי אנתרופולוגים, פסיכולוגים וחוקרי מקרא כדי להסביר מה הקורבנות מייצגים, אך רובן מתבססות על ההנחה המפוקפקת כי הקרבת הקורבן היא במהותה מעשה זהה בכל התרבויות. זהו כשל מחקרי. כל תופעה דתית ותרבותית, כל מנהג ואורח-חיים, צריכים להיבחן לאור האמונות של התרבות שהם מתקיימים בה. משמעות הקורבן ביהדות, והשאלה מדוע הוא חשוב גם כיום, ולו כרעיון, צריכות להתבאר לאור השקפת היהדות. השאלה צריכה להיות זו: מהו פשר הקורבן בדת הגורסת כי אלוהים הוא בורא העולם ואדון הכול?

התשובה הפשוטה ביותר, שאמנם אינה מסבירה את פרטי הקורבנות לסוגיהם, היא זו: אנחנו אוהבים את מה שאנחנו מוכנים להקריב למענו קורבן. משום כך, כאשר היו בני ישראל אומה של חקלאים ורועים, הם הפגינו את אהבתם לה' בהביאם לו מתנה סמלית מן הצאן והבקר, מן השדה ומן המטע, כלומר מאמצעי המחיייה שלהם. לאהוב פירושו להודות. לאהוב פירושו לרצות להביא מנחה לאהוב. לאהוב פירושו לתת.² הקורבן הוא הכוריאוגרפיה של האהבה.

הדבר נכון בתחומי חיים רבים. בני זוג הנשואים באושר מקריבים קורבנות זה לזה דרך קבע. הורים מקריבים קורבנות אדירים למען ילדיהם. אנשים הנענים לקריאה מלמעלה (כפי שתיארנו בשבוע שעבר) – לרפא חולים, לדאוג לעניים, להילחם למען החלש שנעשה לו עוול – מקריבים לעתים קרירות משתלמות

למען האידיאלים שלהם. כאשר גוברת הרוח הפטריוטית, אנשים מקריבים קורבנות למען מולדתם. בקהילות חזקות, אנשים מקריבים למען בני קהילה הזקוקים לעזרה. ההקרבה היא הסופר-ג'לו של יחסי האנוש. היא מצמידה אותנו זה לזה.

זו הסיבה שבימי התנ"ך היו הקורבנות חשובים כל כך. לא משום שכך היה בכל הדתות, אלא משום שלבה הפועם של היהדות היא האהבה: "וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ה). בדתות אחרות, הדחף שהניע את ההקרבה היה פחד: פחד מפני זעמם ועוצמתם של האלים. ביהדות, הדחף היה אהבה.

שם-העצם 'קורבן' והפועל 'להקריב' עצמם מצביעים על כך: הם באים מהשורש קר"ב, כלומר עניינם קרבה והתקרבות. ועוד זאת, בכל פרשיות הקורבנות נזכר ה' בשמו המפורש, המבטא את מידת הרחמים ואת קרבת האל למאמיניו, ולעולם אין הוא קרוי בהן 'אלוהים', השם המבטא את מידת הדין ואת הריחוק. המילה 'אלוהים' מופיעה בכל ספר ויקרא רק חמש פעמים, כולן בהקשר של עמים אחרים. שם ה', לעומת זאת, מופיע בחומש זה 209 פעמים. כפי שראינו בשבוע שעבר, אפילו שמו של החומש, ויקרא, עניינו קריאת קרבה ואהבה. כשיש אהבה יש קורבן.

כאן טמונה הרלבנטיות של רעיון הקורבנות במאה ה-21. המוסדות החשובים של העולם המודרני – המדינה הדמוקרטית הליברלית וכלכלת השוק החופשי – הושתתו על מודל השחקן הרציונלי, האדם הפועל כדי לְמַרְב את תועלתו האישית. תומס הובס דיבר על האמנה החברתית המתבססת על כך שלכל אדם בחברה יש אינטרס למסור כמה מזכויותיו בידי גוף מרכזי שמתפקידו לספק ביטחון ושלטון-חוק. אדם סמית ביסס את

כלכלת השוק על התוכנה כי אם כל אדם יפעל כדי למרב את טובתו האישית, התוצאה תהיה גידול של העושר המשותף. הפוליטיקה המודרנית והכלכלה המודרנית נבנו שתייהן על יסוד המרדף הרציונלי אחר האינטרס האישי.

לא היה שום רע בכך. הדבר נעשה מתוך הנאצלים שבמניעים. זה היה ניסיון לרפא את אירופה מהמלחמות והמחסור שעינו אותה מאות שנים. המדינה הדמוקרטית וכלכלת השוק היו ניסיונות רציניים לרתום את כוחו של האינטרס האישי למאבק נגד היצרים ההרסניים המובילים לאלימות.³ השתתת הפוליטיקה והכלכלה על האינטרס האנוכי אינה סותרת את האפשרות שהמערכות הקטנות יותר, המשפחות והקהילות, יישענו על האלטרואיזם, היפוכה של האנוכיות. המדינה הדמוקרטית והכלכלה החופשית הן שיטות טובות.

אלא שבחלוף שנים רבות של דמוקרטיה ושל משק חופשי, שבמרכזם כאמור היחיד ודאגתו לעצמו, רעיון האהבה-כקורבן איבד את כוחו בתחומי חיים רבים. הדבר בולט במיוחד בתחום המשפחה. פחות ופחות מתושבי המערב מתחתנים. גיל הנישואים, אצל אלה שמתחתנים, עולה. וכמעט מחצית מן הנישואים נגמרים בגירושים. האוכלוסיות הילידיות באירופה קטנות. כדי לקיים אוכלוסייה יציבה נדרש שיעור ילודה ממוצע של 2.1 ילדים לאישה. בשנת 2015, שיעור הילודה הממוצע באיחוד האירופי היה 1.55 ילדים לאישה. בספרד הוא עמד על 1.27. בגרמניה שיעור הילודה כיום הוא הנמוך בעולם.⁴ היציבות בגודל האוכלוסייה באירופה נשמרת כיום רק בשל גלי ההגירה חסרי התקדים.

חברה שאיבדה את מושג ההקרבה, במוקדם או במאוחר מוסד הנישואים יקרע אצלה, הילודה תתמעט בקרבה, ואוכלוסייתה

שאלות לשולחן שבת

- למה או למי אתם מקריבים קורבנות בחייכם?
- איך מפגין הדבר את אהבתכם להם?
- בימינו, כשעבודת הקורבנות בטלה, איך יכולים אנו להראות את אהבתנו לאל בהקרבה?

תזדקן ותמות לאיטה. לקודמי בתפקיד הרב הראשי לבריטניה, הלורד הרב עמנואל יעקובוביץ' ז"ל, הייתה דרך נאה לבטא זאת. חז"ל אמרו כי אדם המגרש את אשתו "מזבח מוריד עליו דמעות" (גטין צ ע"ב). מה הקשר בין מזבח לנישואים? שניהם, הסביר הרב יעקובוביץ', עניינם קורבנות. הנישואים כושלים כאשר בני הזוג אינם מוכנים להקריב זה למען זה.

היהדות שרדה למרות הקורבנות הרבים שהיהודים נדרשו להקריב למענה. במאה ה-11 השתאה רבי יהודה הלוי לנוכח העובדה שהיהודים נשארו יהודים אף כי "ההוגים מבינינו" יכולים "לדחות מעל עצמם את השפלות במילה אחת שיאמרו אותה בלי לטרוח, ולהיעשות בני חורין ולהתגבר על משעבריהם, והם אינם עושים זאת כדי לשמור על דתם"⁵. אולם ייתכן מאוד שהיהדות שרדה דווקא בגלל הקורבנות הללו. כאשר אנשים מקריבים למען האידיאלים שלהם, האידיאלים הללו נשארים חזקים. אדם אוהב את מה שהוא מקריב למענו. וההקרבה היא ביטוי לאהבה.

לא כל קורבן הוא קדוש. המחבלים המתאבדים של ימינו מקריבים את חייהם ואת חיי קורבנותיהם בדרך שהיא בעיניי חילול השם.⁶ אדרבה, עצם קיומם של קורבנות בעלי חיים בתורה הוא אולי דרך למנוע הקרבת קורבנות אדם באלמות ובמלחמה. אך עיקרון הקורבן נשאר. הוא המתנה שאנו נותנים למה ולמי שאנחנו אוהבים.

1 בפרט בפסוק הנוקב "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא (הוציא) אותם מארץ מצרים על דברי עולה ונבחר" (ירמיה ז, כב). ראו על כך רש"י ורד"ק על אתר, ובעיקר רמב"ם, מורה הנבוכים, חלק ג, פרק לב.
 2 שימו לב לקרבה בין השורש אה"ב לשורש יה"ב שעניינם נתינה.
 3 החיבור הקלאסי בעניין זה הוא, A. O. Hirschman, *The Passions and the Interests*, Princeton University Press, 1977.
 4 *The Observer*, 23.8.2015.
 5 רבי יהודה הלוי, ספר הכוזרי, מערבית: מיכאל שורץ, מהדורה מנוקדת, תל-אביב: ידיעות ספרים, 2022, המאמר הרביעי, כג, עמ' 216.
 6 הרחבתי בעניין בספרי לא בשם האל, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: מגיד, 2016.